

HAIMRE PÕHIKOO

MIRDZA VAKSI MÄLESTUSED

TALLETANUD AINO MITT

2001

MIRDZA VAKS

Sünniaasta: 1928

Elukoht: Rapla maakond Märjamaa vald Kasti küla

Aeg: aprill 2001.a.

Kirjalikud mälestused. Originaal autori valduses.

**TÕDE METSAVENNA
JANIS KRUMINŠI TEGEVUSEST.**

Üles kirjutatud Mirdza Vaksi märkmete järgi. Kirjaviisi natuke korrigeeritud.

Olen tema tütar ja kunagine sidepidaja, sellepärast tean isa tegevusest enam-vähem kõik. Andmed, mis tema kohta leiduvad KGB arhiivides, on rohkem legend. Nii vägev mees ta siiski ei olnud. Teda püüti kätte saada veel kaheksa aastat pärast tema surma. See näitab nende andmete puudulikkust.

Kõigepealt kirjeldan sündmusi 1939.a., millal Lätti toodi sisse Nõukogude baasid. Minu isa kui kaitseliitlane oli valmis minema kohe lahingusse, kuid käsk anti paigale jääda. Suure pahameelega ta seda tegigi. Samuti kuuletus ta käsule 1940.a. juunis jääda rahulikuks ja relvad ära anda. Ära andis ta registreeritud relvad, kuid ise ilma küll ei jäänud... Kannatuste karikas sai täis 1941.a. 14.juunil, kui viidi ära meie tore naaber ja paljud teised lugupeetud perekonnad. Sellest saime teada naabri sulaselt.

Isa saatis mind sinna, et taotleda luba neid vabastada, siis oleksime läinud kõik metsa. Mina kui laps naabri juurde pääsesingi (oli eri valve all). Tema sõnad olid: "Kui teaks, et sõda algab varsti, meelsasti võtaksin vastu sinu isa pakkumise. Aga see võib veel venida aastaid. Talve me vastu ei pea. Kui vastu ei hakka, võib-olla keegi ikka ellu jääb". Nii see ka juhtus. Ise hukkus Kiievi Vihlagi laagris, pere pöördus tagasi. Isa läks. Ütles: "Suren sõdurina, kuid ei lase end lambana tapule viia",. Oli kuulda, et tuleb uus küüditamine. Närvid olid kõigil pingul. Võimumeestele oli juba teada, et valmistatakse vastuhakuks. Küüditamisest oli õnnestunud pääseda tänu tublile noormehele Osvaldile.

Nädala pärast algas sõda. Kutsuti kaevikuid kaevama nimeliselt, mitte nagu alati, kus iga maja kohta pidi minema teatud arv inimesi. Ikka selliseid, keda peeti ohtlikuks. Ma ei tea, kui põhjendatud olid kuulujutud, et need lastakse sealsamas maha. Mehed korraldasid kallaletungi taganevale vene väeosale, imiteerides saksa dessanti. Selliseid olid sakslased korraldanud Poolas ja Prantsusmaal. Niigi taganevad vene väed põgenesid nüüd kiiremini kui sakslased jõudsid sõita. Kui hiljem saksa ohvitusrid kuulsid, mis dessandi kohalikud korraldasid, naersid nad südamest. Kiitsid, et taktika oli õige, kuid relvastus oli kaugelt õigetest dessantlastest alla. Selles lahingus sai üks meie mees surma, minu isa aga vasakusse kätte haavata. Kaduda õnnestus neil jäljetult. Isegi laiba oskasid ära peita. Sellega lõppes 1941.a. partisanisõda.

Tulid saksa sõjaväelased, keda nüüd võeti vastu kui vabastajaid. See oli mõeldav ainult pärast aastast bolševismi terrorit.

Saksa ajal oli isa "šuzmann", hiljem nimetati ümber "arzsargsiks"(kaitseliitlane) nagu vanasti.

Saksa ajal päästis ta vene propagandaga kaasa läinud, kuid erilist kurja mitteteinud kaasmaalasi. Isa aitas peita neid, keda taheti võtta saksa sõjaväkke. See oli lihtne. Mehed elasid rahulikult kodus, aga kui mingite kaebuste peale tuldi neid kinni võtma, saatis isa mind neile teatama. Nii ma omandasin juba saksa ajal konspiratsiooni kogemusi. Tüdrukut jalgrattaga keegi milleski ei kahtlustanud.

Juba 1943.a. rinde olukord näitas, et meid ootab ees uus vene okupatsioon. Minu isa ostis liha ja või eest saksa sõduritelt relvi ja peitis need ära. Sellise tegevuse eest ei oleks pai teinud ka saksa võimumehed. Oli moodustatud pörandaalne Läti valitsus. Sakslastele muidugi meeldis, et võideldakse venelaste vastu, kuid nende ridades. Nii õnnestus välja vingerdada. See jäägu ajaloolaste uurida! Mina tean ainult seda, et isale oli käsk jääda Lätti. Kui võimalik, siis legaalselt, kui ei, siis metsas. Ülesanne: organiseerida mehi, kes oleksid suutelised võitlema, varustada neid relvadega, toiduga ja neid päästa.

Loodeti, et pärast Hitleri ja venelaste lahkumist oleme jälle vabad. Kui venelased ei lahku diplomaatilisel teel, siis sõjaga. Selleks on vaja lahinguvõimelisi mehi tagalas. Usk oli kõigil tugev.

Front lähenes. Isa keelitas perekonda pöörduma läände koos taganevate sakslastega. Ema keeldus ja mina olin võitlusvaimu täis. Nii jäimegi.

Meile jõudis vene sõjavägi. Isale oli koht ammu valmis vaadatud. Ta lahkus. Esialgu olid meil ohvitserid, sellepärast röövimisi ei toimunud. Muidugi ei saa võrrelda galantseid saksa sõdureid ja vene sõjaväelasi. Meie olime valmis hullemaks. Front liikus edasi, järgnesid bandiidid, kes käisid taludes röövimas ja tapmas. Kuna meie vastu tundsid erilist huvi tšekistid, siis bandiitide kallaletungi ohvrid olime ainult kahel korral. Esimesel korral jäime ellu tänu vanaema kangelaslikule käitumisele, kes automaadi, mis oli meile suunatud, bandiidi käest ära löi. Õnneks kuulid ka pärast kedagi ei riivanud. Laskude järgi jõudis kohale vene patrull ja nii me pääsesime. Teisel korral rööviti kuus siga. Seda me suurt taga ei nutnud, peaasi, et ennast rahule jäeti.

NKVD- mehed olid tihti meie külalised. Kus on isa? Läks minema koos sakslastega. Kõik tundus loogiline. Käitusime rahulikult. Arreteeriti naabrimees Voldis (elab Venemaal). Demonstratiivselt viidi meie majast mööda. Mõne päeva pärast tuli meie juurde tema naine ja palus, et ma läheksin sinna, kohtuma tema mehega. Olevat põgenenud. Ma uskusin seda ja läksin naabermajja. Seal olid ees juba tuttavad tšekistid. Ma ei kahtlustanud veel midagi. Käitusin vabalt, ajasin juttu ja tegin nalja. Teises toas oli suur raamatukapp, kust valisin endale lugemist. Kapi taga oli Voldis. Palus mind teda kokku viia isa või Osvaldiga. Jutt oli lühike, mida ei saanud märgata kõrvaltoas olijad. Järgmisel päeval sõitsin isa juurde. Tundsin, et mind jälitatakse. Veel ma midagi ei kahtlustanud. Isa pelgupaik oli Skaistkalne ligidal. See oli alevik, kus peeti turgu ja värvati töölisi. Loogiline, et kartulivõtjaid on vaja. Kui tundsin, et mind enam ei jälitata, sõitsin isa juurde. Isa ei uskunud põgenemist, arvas, et naabrimees on nõustunud koostööks tšekistidega. Aga kui inimene räägib tõtt ja vajab abi? Peab aitama. Nii ma teatasin, kus Voldis isaga kohtuma peab. Loomulikult isa jälgis iga tema liigutust ja varsti oli selge, et tegemist oli tõepoolest äraandjaga. Isa ajas lihtsalt tema ära ja muutis oma asukohta. Pärast isa jutustas mulle, et ei lasknud teda maha lihtsalt sellepärast, et ei tahtnud oma käsi määrida kaaslase verega. Oleks isale öelnud, küll oleks välja mõelnud, kuidas võimumehi ninapidi vedada.

Voldile muud üle ei jäänud kui koos naisega põgeneda. Hiljem ta oli ka kui õige metsavend.

Tšekistid jäid nõutuks. Meie maja oli pidevalt valve all. Tundsin seda ja käitusime vastavalt.

Oktoobri lõpus tuli teade minu nimele minna mõneks päevaks hobusega tööle. Meil oli selge, mis see on. Kui oleks tõepoolest töö, oleks teade tulnud ema nimele. Perenaine oli ju tema. Sõitsin, teades hästi, mis mind ootab. Nii ka oli. Hobune pandi küüni, mind luku taha ülekuulamisele. Küsimused: "Kus on isa? Kus Voldis?" Ütlesin, et isa läks ära koos sakslastega, Voldise arreteerisite ise. Ma ju ise nägin! Mis te minu käest küsite?! Käitusin vabalt ja julgelt. Ja kui selgus, kui palju ma oma vanuse kohta olen lugenud, jäid ka uskuma, et tookord tõepoolest võtsin raamatuid. Seal majas olid väärtuslikud raamatud, mida soovitasin ka oma tõlgil lugeda. Majandusest rääkisin kui ehtne nõukogude inimene. Normid tasutud. Töötasid meiereid. Normid olid Venemaa

järgi, kuid meile see tundus lausa naljategemine. Meie põllumees oli suuteline kümme korda rohkem andma, kusjuures ise mitte nälga jääma.

Nii minu käitumisele kui ka Voldise kadumisele jäi kahtluse vari. Kui isa oleks ta maha lasknud, oleks minu saatus otsustatud.

Nemad siiski väitsid, et teavad täpselt, et isa varjab end siin. Võtku mina isa jaoks kiri ja kui tuleb, andku ära. Sellega ma muidugi nõustusin. Sain kirja, andsin allkirja, et mitte kellelegi ei üttele, kus ma tegelikult olin.

Kirja ma muidugi isale viisin, kui olin kindel, et mind ei jälitata. Siin tegime vea. Isa oli kirja sisust huvitatud. Ma tahtsin kirja edasi enda käes hoida ja tagasi anda, kuid isa leidis, et see läbi ei lähe, sõrmejäljed oleksid reetnud. Nii kiri lihtsalt kadus.

Isa oli üks. Koju tulla ei võinud. Sõda kestis. Nii see oli kuni detsembri teise pooleni. Mulle tuli teade minna kohtuma. Muidugi läksin. Isa ei ole näinud, kiri on kadunud. See juba tekitas kahtlust. Seekord viidi mind Skaitkalne vanglasse. Jutu toon oli palju ähvardavam. Seal oli veel minusuguseid. Rumalasti tegi minu kasuema, et tuli mind otsima. Nüüd oli selge, et olin küll kodus rääkinud, kus olin eelmisel korral. Nüüd meid viidi edasi Bauskasse, kus vangla oli puupüsti meiesuguseid täis. Enamus tõesti ei millegi eest! Bauskas mind vabastati- ei tea, kas minu alaealisuse tõttu või taheti siiski minu kaudu isani jõuda. Ema viidi koos teistega Molotovski laagrisse, kust tagasi tulid vähesed. Teda päästis näljasurmast lüpsja amet. Pakki Lätis vastu ei võetud. Ema tuli tagasi 1949.a. mais. Üle nelja aasta hoiti laagris ka siis kui ei leitud süütõendeid, et kohut mõista.

Isa oli sel ajal üks ja jõuetus vihas. Ei tahtnud näidata, et tema jõud nii väike on. Nad oleksid olnud veel metsikumad.

Kevadel meie maja vastu huvi oli kadunud ja edasi varjas isa end kodus. Kuid tema enda vastu huvi küll kadunud ei olnud. Sidepidaja teatas, et isa pea eest on välja kuulutatud korralik rahasumma. Isa ütles: "Kui nad mind kardaksid veel peale surma!" See täituski.

Suvel, pärast sõja lõppu, liitusid isaga juba paljud. Elased meil. Olid Kurzeme "katlast" tulnud, oli ka neid, kellel oli valida – miilitsas tööle või metsa. Selliseid oli, kes pidasid alandavaks sellise vormi selgapanemist, kuigi nende seis- töölised- seda oleks lubanud. Kui kodus taga otsiti, siis vastati, et leidis teise naise ja läks. Esialgu seda usuti, kuid äraandjate abiga oli varsti võimudele kõik selge.

Suur grupp oli Taunkalnesi metsas Viktori juhtimisel. Sinna saatis isa ka meie mehi, kes olid kontrollitud, et pole tegemist tšekistide agentidega. Isal oli Viktoriga tihe side. Tema austas väga seda noormeest- saksa armees oli ohvitser. Minu isa varjas end eraldi. Vajaduse korral minu kaudu saadi temaga kokku. Kus ta end peitis, ei teadnud keegi. See oli selleks, et sissekukkumise korral ei saaks ära anda toetajaid. Kui tulid võõrad metsavennad, kellest ei olnud täit selgust, kas ei ole tegemist TŠEKA luurajatega, elasid meie majas niikaua, kui oli selge pilt. Alles siis ühendati neid suuremate gruppidega. Muidugi elas siis isa ka kodus. Olime nagu tulistel sütel. Eriti tubli valvur oli väike õde Arija, 8-aastane. Kartsime, kas ta koolis välja ei lobise, aga kui klassijuhataja, kes ka oli sidepidaja, teda kontrollis, olime kindlad. Haruldaset taibukas laps!

Lõppes suvi, ka sügis. Isa soovitas meestel leida rahulikumat majad, kus üksikult veeta talve. Nii palju mehi metsas jälgedeta läbi ei saa. Viktor vastas: "Võitleme!" 1945.-46.a. talv jäi paljudele viimaseks.

Metsa oli suudetud sokutada siiski äraandjaid. Ka mehed olid tüdinenud paigalistumisest. Eriti kärsitud olid endised leegionärid. Ihkasid lahingut. Kuigi igale lapsele oli selge, et ilma välisabita me midagi ära ei tee.

Oli teada, et kohalik võimumees teeb nimekirjad, millised perekonnad välja saata, et ei oleks metsameestele toetajaid. Trubale meie majas tehti surmaotsus. Isa nõudis, et seda tehakse väljaspool kodu, et mitte traumeerida tema naist ja poega. See viidi täide teel. Siiski, et ei saaks süüdistada rahulikke elanikke abistamises, otsustati rünnata meiereid ja kauplust. Seda poleks vaja olnud. Meil toitu jätkus oma kallite inimeste toitmiseks, kuid vaja oli näidata, et keegi neid ei toeta. Loomulikult ka tšekistid tegutsesid. Taurkalne metsades oli juba mitu lahingut. Taganemised kuulipildujaga kattis harilikult Jurciks, kes ei suutnud neile solvangut andestada, et teda sunniti tööle miilitsas.

Ebameeldiv vahejuhtum oli meie majas jõuluõhtul. Tahtsime, et ka metsamehed võiksid olla sel ööl inimese moodi koduses miljöös. Kõik oli tore nii kaua kui valvur hüüdis: "Kuus võõrast meest juba maja lähedal". Peituda oli hilja. Esialgu haarati relvad, kuid selgus, et noorukid. Neile läksid vastu ainult võõrad, hakkasid uurima, isegi peksid, et tunnistagu üles, kes neid siia saatis. Olevat tulnud lihtsalt sokkudeks. Isa andis käsu lõpetada noorukite piinamine ja lasta minna. Lastega ei sõdita! Nii lasti noormehed lahti ja hoiatati, et nad nähtust midagi ei räägiks. Seda muidugi keegi ei uskunud. Oodati tšekistide pealetungi. See ei järgnenud. Maja tuli maha jätta.

Kui kallaletungi ei järgnenud, tuli ka isa koju. Tšekistid olid nähtavasti huvi meie maja vastu kaotanud.

Jaanuaris oma majas lasti maha Viktors. Ta oli tulnud koju ja heitnud magama. Siis tulnud tšekistid, lükanud ema eest ja lasknud Viktori maha. Meeleheites ema oli neile rusikatega kallale läinud. Siis lasti tedagi maha. Seda kõike oli pealt näinud 11-aastane poiss, kes oli peitnud end sahvris ja läbi akna põgenenud.

20.jaanuaril hõlvati Jureiki maja. Seda tehti öösel. Kes naabritest sinna läks, kõiki peeti kinni. Kui salaja ka seda ei tehtud, siiski sai sellest teada vanem poeg, kes õppis Barbele koolis. Kiiresti sõitsime isa juurde hoiatama. Just viimasel minutil! Tema just pidi sõitma Jureiki tallu. Roberts läks otsima endale pelgupaika ja isa mehi hoiatama. Oli selge, et tegemist on äraandjaga. Jureiki maja oli seni väljaspool kahtlusi. Kuid kes see on?

Minu isa sõitis koju. Teadsime, et tšekistid valvasid Jureiki talu, järelikult meid praegu ei puudutata. Mõne päeva pärast tuli sidepidaja ja ütles, et tšekistid on päeval ära sõitnud. Isa naeris: "Kui nad sellest paraadi on korraldanud, ei ole nad kuhugi sõitnud. Nad on lähedal" Aga kuidas kontrollida? Tähtis oli teada, mida nad seal leidnud on. Siis ma mängisin välja ohtliku trumbi. Panin viljakotid reele ja sõitsin veskile. Tee läks nende majast mööda. Kõik tundus täiesti vaikne ja tühi. Keerasin hobuse õue. Kohe olid valgetes kasukates mehed mu ümber. Mina küsisin, kus on veski. Olen ära eksinud. Teed mulle näidati ja ma sõitsin edasi. Tegelikult päästis mind asjaolu, et maja oli ülerahvastatud. Ei olnud võimalik mind koos hobusega kuskile peita. Seda kuulsin hiljem Jureiki Marta käest, kellega olin koos vanglas ja laagris.

Teistkordne sissetung oli saatuslik. Ilm oli külm ja pidevalt köeti ahju –buržuikat, mis oli suures tühjas ruumis. Ahju alla olid punkrisse peidetud granaadid ja padrunid. Ülekütmisest kukkus ahi punkrisse. Missugune pauk sellele järgnes!

Nüüd Marta teadis, et tema saatus on otsustatud. Vene sõdurid ei tunnistanud WC-d, õiendasid oma asjad maja seina ääres. Aga kui pauk käis, kukkusid sealsamas pikali.

Marta arreteeriti. Koju jäi kaks väikest last – kolme- ja viieaastane. Et Roberts on seekord pääsenud, sai Marta aru sellest, et Boris koolist koju ei tulnud.

Isa enam koju ei jäänud, vaid varjas end kahe vana naise juures, umbes paar kilomeetrit kodunt. See oli võimalik, kuna isa oli täielik karsklane ja ei suitsetanud.

Nüüd sain ka mina olla kodus vaid pühapäeviti. Mind suunati metsa puid varuma. Iga maja normiks oli 50tm. Kuna majas rohkem töövõimelisi elanikke polnud, läksin mina. Ühinesin naabritega, neist noorem oli 14, vanem 18-aastane. Selline lasteaed läks metsa langetama! Tegime, mis suutsime, vastu ei hakanud keegi. Isaga pidas nädala seesidet Arija.

Meie sidepidaja Špitskopf, Ina, kes töötas postkontoris, teatas, et isa võtku vastu kaks kaugelt tulnud noormeest. Isa kahtles, kartis agente. Ina oli meile rääkinud kõigest, mida ta oli teada saanud postkontori ja telefoni kaudu. Nimelt oli võimalik kõnesid pealt kuulata. Isa otsustas neid vastu võtta, kuid oli ise valvas.

Samal ajal tuli meile Taurkalnest punkrist välja löödud Berdaš, kes oli isegi relva maha jätnud. Ta teadis, et mitmed võeti vangi, muist hukkusid, kuid täpset ülevaadet ei olnud temalgi.

Mina ei jõudnud veel isa välja kutsuda, kui tuli kaks kinnivõetud noormeest. Selgus, et nad (Francis ja Arnis) olid siiski pääsenud. Francis elab veel praegu Skaistkalnes.

Arnis oli olnud kaua aega grupis, isa usaldas teda täielikult. Kuid ta kahtlustas võõraid. Kui ma hakkasin isa juurde minema, Arnis küsis: "Kus ta siis on?" Selliseid küsimusi keegi knagi ei esitanud. Arvasin, et Arnis närveeris. Vastasin: "Selliseid küsimusi ei esitata! Kui on vaja, siis tuleb!" Puudus oli relvadest. Karlil oli revolver, Talil mõned granaadid, isal püstol.

Mina sõitsin metsa tööle, isa saatis Franci ja Arnise relvade järele, kirjeldades kohta, kuhu need peidetud olid.

Metsavennad läksid õhtul ühte majja. Hommikul piiras seda maja umbes 60 tšekisti. Üks pool oli veel vaba, sealt mehed põgenesidki. Berdaš sai haavata ja teda võeti kinni. Karlis, kes sai ka haavata, laskis ennast ise maha. Isa ja Talis jätkasid põgenemist. Õnnestus jõuda metsani, mille taga asus talu. Õnneks oli seal hobune etterakendatud. Mehed hüppasid saani ja põgenesid. Tšekistid jõudsid jälgede järgi taluni ja alustasid läbiotsimist. Alles paar tundi hiljem selgus, et on ära sõidetud hobusega. Siis oli hilja taga ajada.

Isa oli komest kohast haavatud, verejäljed reetsid teda. Ümbruskonnas haiglad võeti valve alla. Rohtu isa siiski sai, kuid mitte piisavalt. Üks kuul oli kintsu sisse jäänud, vaja oli kirurgilist vehelesegamist, kuid see polnud võimalik. Arija oli lahingu ajal põgenenud naabrite juurde, kes viisid ta oma onu juurde. Seal koheldi teda halvasti.

Kui tšekistid tulid meie majja tagasi ilma isata, ütles vanaema, et ta ei ole oma elus nii õnnelik olnud. Tema säravaid silmi nähes olid nad vist arvanud, et vananimene on mõistuse kaotanud. Nii teda ei kuulatudki üle.

Mina sain juhtunust teada sama päeva õhtul naabri teenija käest, kes sõitis mind hoiatama 25km kauguselt. Muidugi oli äraandjate kaudu neile selge, et tean isa asukohta. Suur tänu Sulle, Veera! Ma ei ole kindel, et oleksin piinamistele vastu pidanud.

Töökaaslase abiga leidsin varjupaiga.

Järgmisel hommikul oli mind metsavahi majast otsitud. Seal oli metsatöölisi palju, kuid mind muidugi ei olnud. Kolme vana naise juures peitsin end umbes nädala. Nad olid täiesti võõrad. Minuga kaasas oli meie töökaaslane, kes neid põgusalt siiski tundis. Toitsid meid sellega, mis oli. Jõukusega seal kiidelda ei saanud.

Kui tundus, et otsimine on vähemaks jäänud, läksime üle Daugava ja hääletades sõitsime Riiga. Seal elas mu tädi. Kui oli kontrollitud, et seal oli kõik rahulik, elasin päeval tädi korteris, öösel aga naabermajas tädi sõbranna juures. Tšekistid korraldasid oma külaskäike enamasti öösiti. Roosi (töökaaslane) sõitis koju, kuid mõne päeva pärast tuli tagasi ja teatas, et minedenam ei otsita.

Hämaruses tulingi koju. Kuulsin vanaemalt, kuidas kõik oli läinud. Mind huvitas isa olukord. Läksingi. Leidsin ta haavatuna, kuid heas tujus. Ta uskus, et ravitakse terveks ja sii ühineb frondiga. Aga kui ei, siis ühineb 200-mehelise leedu grupiga ja lahinguga lähivad üle Poola piiri. Kust võisid mehed teada, et Poola kubises tšekistidest! Kelle kaudu ta leedulastega sidet pidas, ma ei teadnud.

Talis peitis end samas majas laudas, isa ase oli ahju taga toas. Tema kõrval oli seljakott granaatidega, mida teadis vist veel ainult Talis. Sissekukkumise korral oleks ta ise tükkideks lennanud, kaasa võttes tšekiste nii palju kui võimalik. Aga mis oleks juhtunud majarahvaga? Sõda oli halastamatu!

Kui olin isaga kohtunud, vanaemale temast rääkinud, sõitsin Riiga tagasi. Arija pärast me ei muretsenud veel üldse. Turvalises kohas oma onu juures!

Kuigi kaua ma Riias tegevuseta istuda ei suutnud. Tuli kevad. Vaja külvata. Naabrinaised aitasid vanaemal loomi toimetada, aga mina, noor inimene, istun tegevuseta! See ei lähe! Tädi küll keelitas rumalusi mitte teha, kuid mina sõitsin ikkagi koju.

Esiailgu elasin vaikselt, aga kui sain teada, et isa suri veremürgitusse, elasin avalikult. Sain teada, et Arija elu onu juures ei ole meelakkumine. Ma ei uskunud, kuid vanaema saatis mind siiski asja kontrollima. Mida nägin, ületas igasuguse piiri! See väike laps oli 1.mail külma ilmaga poolpaljalt 16-pealise karjaga karjas. Ta oli elanud nagu muinasjutu Tuhkatriinu. Võtsin tüdruku sealt kaasa. Kodus pesime ta puhtaks ja ravisime ta haavu.

20.mail mind arreteriti, tagasi pöördusin alles 1954.aastal. Ka siis küsiti minult, kus isa on. Selgitasin, et olen nende käes olnud üle kaheksa aasta, mitte koos isaga. Vist said nemadki aru, kui tobe see küsimus oli.

Tagasi tulnud, kuulsin, kuidas oli piinatud minu väikest õde ja vanaema. Õde Arija pandi vastu maja seina, lasti revolvrüst üle tema pea, peksti. Küsisin temalt hiljem, et mida ta tundis piinamise ajal. Ta vastas: "Metsikut viha! Oleksin võinud neil hammastega kõri läbi närida!" See vist päästid teda mõistust kaotamast. Kalliks läksid maksma isa sõnad: "Kui nad kardaksid mind veel pärast minu surmagi!"

Temale väga kallid inimesed said rängalt kannatada. Endast ma ei räägi, olin noor ja tugev nii füüsiliselt kui moraalselt, aga nemad – üks vana, teine väike. Isa armastas väga oma väikest tütrekest. Niikaua, kui oli võimalik, ümbritseti teda armastuse ja hoolega. Natukene paremaks läks tema elu pärast ema saabumist. Maja oli siis juba tühjaks röövitud, süüa polnud. Ema sai naabrite abiga ruttu jalad alla. Kui ma 1954.a. tagasi tulin, oli toidulaud juba normaalne.

Vanaema oli kuulunud kulakuks. Maksud olid nii kõrged, et neid ei suudetud tasuda. Nii tehti maja tühjaks.

Mina asusisin elama koos oma perega Tallinna, Arija läks Riiga tädi juurde. Ema juures käisime vaid külas. Vanaema oli surnud juba enne minu tagsitulekut.